

Kriza János

1961. Az álomlátó fiú (Szerk. Kovács Ágnes). Budapest. Móra k.

1972. Csókalányok (Szerk. Kriza Ildikó) Budapest, Móra k.

1999. Székely népmesék (Szerk. Bencsik Gábor, Marton Magda rajzaival) Budapest, Mercurius

Kovács János (szerk.)

1892. Kriza Album. Kolozsvár

1893. Kriza János költeményei. Kolozsvár

Kovács Lajos (szerk.)

1975. Kriza Jánosra emlékezünk. In: Keresztény Magvető. 81. évf. 1–181.

Ortutay Gyula

1942. Kriza János. In: Erdélyi csillagok. Kolozsvár, 149–53.

1973. János Kriza. In: Festschrift für Robert Wildhaber. Basel.

Sebestyén Gyula

1911. Emlékezés Kriza Jánosra. In: Ethnographia. XVII.

Versényi György

1925. Kriza János emlékezete. Kolozsvár. (In: Budapesti Szemle. 1911. 75–111.)

GUZS FERENC

BALÁZS FERENC A VILÁGJÁRÓ

A magyar nép története nem szűkölködik világjárókban, világutazókban. Köztük foglalnak helyet a székely világutazók. Ők egy külön kategóriát képeznek a világjárók csoportjában. Ilyen vonatkozásban három nevet kell megemlítenünk, éspedig: a Kőrösi Csoma Sándorét, a Bölöni Farkas Sándorét és a Balázs Ferencét. Közös vonásuk, hogy mindegyik valami újat hozott, és azzal gazdagította a szellemtörténetet és a magyar kultúrát. Nem szokványosat hoztak, nem a földrajz, nem a természettudományok, nem is a néprajz terén gazdagították a szellemtörténetet, mint ahogy az várható lett volna egy világjárótól. Kőrösi Csoma Sándor a tibeti nyelv terén gazdagította a világkultúrát. Megalkotta a tibeti nyelvtan és az angol–tibeti szótárát, nagymértékben hozzájárulva a világkultúra gazdagodásához. Ami Bölöni Farkas Sándort illeti, nyugat-európai és észak-amerikai útjával a társadalmi gondolkodás, a társadalomtudományok terén gazdagította a magyar kultúrát és a közgondolkodást. A legmodernebb, leghaladóbb liberalizmust és a szövetkezeti gondolat modern változatát hozta magával, egy új lökést adva a magyar

közgondolkodásnak. Ő a szövetkezeti gondolat előfutára volt, 25 évvel megelőzve korát.

Így eljutottunk jelen tanulmányunk tárgyáig, Balázs Ferenc, az Aranyos völgyében fekvő Mészkö falu unitárius lelkészének élettörténetéhez. Ahhoz, hogy megérthessük, hogyan jutott el odáig, hogy világgjáró, világutazó legyen belőle, és azzal gazdagítsa a magyar és benne a székely szellemtörténetet, dióhéjban meg kell ismerkednünk életrajzával.

Székely szülők gyermeke volt, a négy közül a második. 1901-ben született Kolozsváron. Tanulmányait is ott végezte. A négy elemi osztály elvégzése után az Unitárius Gimnáziumban (a mai Brassai Sámuel Líceum) folytatta tanulmányait, és érettségizett 1919-ben, kitűnő eredménnyel. Utána ugyancsak Kolozsváron folytatta tanulmányait, a Kolozsvári Unitárius Teológiai Főiskolán, amelyet 1923-ban végzett el, és nyert lelkészi diplomát. Végig kitűnő tanulmányi eredményt ért el. Már elemistaként segített bátyjának, Ernőnek, aki gimnazistaként diáklapot szerkesztett; majd gimnazistaként önképzőkört vezetett, és diáklapot szerkesztett. Főiskolai hallgatóként, teológusként már önálló személyiségként jelenik meg az erdélyi magyar szellemi életben. Cikkeket, tanulmányokat, mi több, tanmeséket írt. Szerkesztői tevékenységével sem szakított. Az ő aktív közreműködésével szerkesztették és adták ki Kolozsváron 1923-ban a Versek–elbeszélések–tanulmányok tizenegy fiatal erdélyi írótól című kötetet, amely az akkori erdélyi haladó magyar értelmiség körében beindult transzszilvanizmus (transzszilvanista eszme) egyik fontos momentuma.

Ekkor Balázs Ferenc életében olyan fontos esemény jött közbe, amely őt a világgjárói pályára állította. Az angliai Oxford város egyetemének teológiai fakultása két ösztöndíjat bocsátott a Kolozsvári Unitárius Teológia rendelkezésére, amely két frissen végzett teológus, lelkész számára kétéves további tanulmányokat, továbbképzést biztosított. Tanulmányi eredményei alapján az egyik helyet Balázs Ferencnek ajánlották fel. Ezzel kezdetét vette egy öt-éves föld körüli, világ körüli út, és ő felkerült a magyar, székely világgjárók listájára, ahol egy különös, kiemelkedő helyet foglal el, amint azt a továbbiakban látni fogjuk. Ugyanis Oxfordban megismerkedett az Egyesült Államokbeli Berkeley város egyeteme teológiai fakultásának professzorával és dékánjával, aki a Balázs Ferencről szerzett benyomásai és a róla kialakult kép nyomán egy újabb kétéves ösztöndíjat és meghívást intézett el számára az általa vezetett fakultásra. E két év letelte után Ázsián (Japánon, Koreán, Kínán, Indián és a Közel-Keleten) keresztül tért haza, még egy évvel toldva meg az addigi négyéves tanulmányútját. Így kerekedett ki öt évre tanulmányútja, és lett belőle világ körüli út, nyugati irányban indulva, és kelet felől érkezvén haza a Balkánon, Görögországon és Jugoszlávián keresztül. Ezek után elérkeztünk témánkhoz, vagyis mivel indult és mivel érkezett haza a tarsolyában Balázs Ferenc világ körüli, föld körüli útjáról? Hogy milyen szellemi kincsekkel indult, arról az ösztöndíj elnyerése és a további kétéves személyre szóló meghívás önmagáért beszél. Talán mégsem felesleges ket

momentumot itt kiemelni. Egyik a transzszilvanizmus eszméje, a másik a vidékhez, a faluhoz, a falun, a mezőgazdaságból élők sorsa iránti érdeklődése, kötődése.

Szükségesnek tartom a transzszilvanizmus eszméjét röviden bemutatni, hogy könnyebben megérthessük a világ körüli útján nekünk bemutatkozó Balázs Ferencet! A transzszilvanizmus a szülőföldhöz, Erdélyhez való kötődést jelentette, vagyis a helyben maradást, az itteni kiűtkeresést, a kisebbségi lét, sors által feltett kérdésekre a megoldás megtalálását. Jelentette a kapcsolat kiépítését Erdély együttélő népei között. Jelentette egymás megismerését, az egymás iránti türelmet, egymás kultúrájának elfogadását, a népek közötti türelmességet, barátságot, testvériséget, a közös útba, jövőbe vetett hitet. Jelentette azt is, hogy a különböző társadalmi kategóriák, osztályok keressék a megértés útjait, a gyengéket, elmaradottakat segítsék városon és falun, a munkából élőket támogassák. E mozgalom a kisebbségi lét feltételei között a civil szervezetekre és a magyar történelmi egyházakra támaszkodott. Ezen irányzatnak volt elkötelezett híve Balázs Ferenc már világ körüli útjára való indulásakor, és ez rányomta bélyegét minden gondolatára és tevékenységére mind az öt éves útja során, mind a hazatérése után.

Ami a másik szempontot, a falun, vidéken élők iránti elkötelezettséget illeti, talán nem felesleges megemlíteni, hogy a romániai magyarság túlnyomó többségét tették ki ők, vitték a kisebbségi lét főbb terheit. Kötődésük a szülőföldhöz, az anyaföldhöz a legerősebb volt. Felemelkedésük, fejlődésük, előrelépésük jelentette a fennmaradás, megmaradás garanciáját.

Mindezek tudatában, ezekkel a tarsolyában indult világ körüli útjára Balázs Ferenc. Így talán jobban megérthetjük, hogy mivel gazdagodva tért haza. Azt is megérthetjük, hogy világ körüli útján mire figyelt, és milyen, itthon is hasznosítható tapasztalatokkal gazdagabban érkezett haza. Országonként más volt a helyzet, de mindenütt a lényegre figyelt, látóköre bővült. Éppen ezért országonként követjük a dolgokra való odafigyelését, és az általa levont tanulságokat. Így jelenik meg előttünk a világjáró Balázs Ferenc, a maga egyediségében. Kezdjük tehát Angliával, útjának első állomásával. Mint már láttuk, itt két évet töltött, és főleg az angol nyelv elsajátítása, az abban való elmélyedés kötötte le. A két év alatt két nyári szünidő állt a rendelkezésére, ezeket vidékjárásra fordította. Kerékpáron járta a vidéket, annak életével ismerkedve. Az első szünidőben Anglia mezőgazdaságával ismerkedett, míg a második vakációban a La Manche-csatornán átkelve, Hollandia mezőgazdaságát célozta meg. A két útjának volt egy közös eleme, haszna: kapcsolatba került mindkét ország szövetkezeti mozgalomával. Anglia, mint a szövetkezeti mozgalom hazája, Hollandia, mint a szövetkezeti mozgalomban világviszonylatban élenjáró ország. Eme útjai során lett Balázs Ferenc visszavonhatatlanul a szövetkezeti ügy, a szövetkezeti mozgalom elkötelezett híve.

A másik fontos mozzanat, amire Angliában felfigyelt, az anglikán egyház helyzete és szerepe. Teológusként érdekelte és foglalkoztatta e kérdés. Meg-

döbbenéssel tapasztalta, hogy annak a státusa államegyház. Az egyház fejté az uralkodó, a király nevezi ki, és az a többi püspököt, természetesen a király jóváhagyásával. Ez a helyzet Romániára emlékeztette, a görögkeleti egyház helyzetére, mint államegyházra, és az innen fakadó összes visszasságokra, amelyeket erdélyi magyar unitáriusként már megtapasztalt. Természetesen nem szimpatizált ezzel a helyzettel.

Egy másik tapasztalata, amelyet kerékpáros utazásain szerzett, amely szintén nem tett rá jó benyomást, az iparosodás foka Angliában, az ipar túltengése és a mezőgazdaság visszaszorulása, ami gyakran a vidék elnéptelenedésével, a mezőgazdasági termelés feladásával és a terület más célokra való felhasználásával (parkok, vadászterületek) járt együtt. Különösen a kohászat és a vegyipar által kiváltott hatás, környezetszennyezés, -pusztulás nyugtalanította. Már akkor feltette a kérdést, hogy hová vezet ez az út, különös tekintettel arra, hogy ezeket az iparágakat az angol gyarmatbirodalom elszívja a maga olcsó munkaerejével. Ez kombinálva a mezőgazdaság egyre csökkenő népességfenntartó és megtartó erejével, hová vezet? Ő tehát már akkor felfigyelt egy olyan problémára Angliában, amivel a mostani, napjaink Romániája szembesül. Románia megpróbálta utánozni Angliát, több mint száz év késéssel.

Angliai tanulmányait követte az ugyancsak kétéves amerikai tanulmányút. Az angol nyelv már alapos ismerete lehetővé tette, hogy gyorsan beépüljön a helyi viszonyokba, és rálátása legyen a lakosság életkörülményeire. Az ott virágzó civil mozgalmakkal, különösen az ifjúságiakkal sok esetben szoros kapcsolatba került. Leginkább az ott kialakult ifjúsági békemozgalom gyakorolt rá vonzó hatást. Ez a mozgalom az első világháború tapasztalataiból vonta le a következményeket, és ráértett a várható veszélyekre. A néptömegeket féltették egy újabb ilyen veszélytől, különösen a diktatúra vagy diktatúrák veszélye nyugtalanította őket. Elébe akartak menni korunknak, és jó tíz évvel megelőzték a történelmi eseményeket. E békemozgalom munkamódszerként az országjárást, főleg a vidékek, azok helységeinek látogatását alkalmazta. Balázs Ferenc hozzájuk csatlakozott, és velük járta a vidéket. Ez nagyon megfelelt felfogásának, elgondolásainak, hiszen az egyszerű emberekhez való közeledést, azok felvilágosítását jelentette. Vidéki útjain kapcsolatba került az amerikai szövetkezeti mozgalommal is. Kellemes meglepetésben volt része: egy gyorsan fellendülő és megújuló mozgalomként ismerte meg. Ez tovább erősítette benne a szövetkezeti mozgalomba vetett bizalmát, azt a hitet, hogy annak egy fejlett társadalomban is van jövője. Balázs Ferenc személyiségére utal az a tény is, hogy kétéves amerikai utazásai, vidékjárása alatt kitartóan gyűjtötte a pénzt, hogy tanulmányútját saját költségén folytathassa, és Ázsián keresztül térhessen haza, útjába ejtve az öt érdeklő országokat. Ugyanakkor amerikai tartózkodása alatt kitartóan építette kapcsolatait olyan civil szervezetekkel, köztük neoprotestáns szervezetekkel, amelyeknek Ázsiában is voltak csoportjaik. Tekintettel anyagi helyzetére és lehetőségeire, azok támogatására és vendéglátására is számított.

Amerikai tanulmányúttjával kapcsolatosan talán nem felesleges megemlíteni, hogy akkor, ott a polgári jogok problémája egy nagyon aktuális kérdés volt. E kérdésekben felfogását, meggyőződését erősítették az ottani civil szervezetekkel és a szövetségi mozgalommal való kapcsolatai. Az emberek közötti egyenlőség elismerése fajra, nemzetiségre, vallásra, nemre és korosztályhoz tartozásra való tekintet nélkül az ottani tarka társadalomban egy alapvető probléma volt. Az ő hazuról vitt látószöge csak tovább bővült, és meggyőződése tovább mélyült.

Az amerikai tartózkodás után következett Japán mint az ázsiai út első állomása. A gyorsan fejlődő, iparosodó és polgárosodó Japánban három hónapot töltött. A már szerzett tapasztalatai, ismeretei, széles látóköre segítettek, hogy betekintést nyerjen, és gyorsan kiismerje magát a japán valóságban. Zsenialitására vall, hogy háromhónapos tartózkodása végére annyira haladt a japán nyelv elsajátításában, hogy vidéki útjain japánul szólt hallgatóihoz, bámulatba ejtve azokat. Itt is megnyilvánult Balázs Ferenc rendkívüli egyénisége. Érdekelte a japán kultúra, az iparosodó japán városok és a japán vidék, a mezőgazdaságban tevékenykedők, abból élők élete, azok problémája. Két dolog volt, ami Balázs Ferencet lenyűgözte Japánban, éspedig: a természeti szépségek és a japán kultúra. Megismerte behatóbban a japán embert, nagy lehetőségeket látott előtte. Természetesen, szokásához híven, járta az országot. Sorra vette a rohamosan fejlődő, iparosodó városokat. Eme vonatkozásban aggodalmának adott kifejezést a természet, a környezet alakulását, jövőjét illetően. Ugyanakkor vidéki viszonylatban a mezőgazdaság helyzetét, kilátásait nem látta rózsásnak. Mindenekelőtt a falusi lakosság helyzetét találta aggasztónak, ugyanis nagy többségükben a nyomor szintjén éltek, mégis, mind városlátogatásai során, mind vidéki útjain két olyan jelenséggel találkozott, amelyekre felfigyelt, éspedig a szövetségi mozgalom és a neoprotestáns egyházak térhódítása. Mindkettőt biztató jelnek tartotta a japán társadalom jövőjét illetően. És a történelem őt igazolta.

Megismerkedett a japán Kagawával, az akkori japán közélet kiemelkedő egyéniségével, aki az akkori szövetségi mozgalom elkötelezett híve volt, és kapcsolatot tartott a neoprotestáns közösségekkel is. Életelvének tartotta a legalacsonyabb szinten élőkig való leereszkedést, ily módon szoros kapcsolat kiépítését ekképpen indítani, kezdeni el felemelésüket. Balázs Ferenc szimpátiával viszonyult a japán személyiséghez, példáját tanulságosnak találta.

Az ázsiai út következő fázisa Korea volt. Ez az ország akkor japán gyarmat volt, a gyarmati elnyomás minden jegyével, ahol a gyarmatosított és a gyarmattartó jegyei szembetűnően jelentkeztek. Balázs Ferenc a koreai néppel szimpatizált, de a japán gyarmattartó apparátust nem tudta azonosítani a japán néppel, amelyről szép emlékei maradtak. Koreában csak napokat töltött, a benyomásai nem hatottak rá visszatartó erővel.

Korea után Kína következett. Természetesen itt több időt szándékozott tölteni. Ez az ország egy különleges eset volt. Lakta a világ legnagyobb létszámú népe, földrész nagyságú területen. Többezer éves kultúrával és törté-

nelmi múlttal a háta mögött a kínai nép nagyobb történelmi szerepre lett volna jogosult, mint amelyet akkor betöltött. Különleges helyzetben volt akkor Kína: egy be nem fejezett polgárháború, a polgári társadalomba való átmenet félbeszakadt fázisában, egy gyarmatosítás alatt álló ország volt. Hogyan tükröződött ez a kínai ember tudatában, a kínai közéletben és főleg a lakosság anyagi helyzetében? E tényezőkre figyelt Balázs Ferenc. A kínaiak az előbb felsorolt tényezők tudatában nem voltak hajlandók elkeseredni, még kevésbé megalázkodni a hódítók előtt, lett légyen az japán vagy európai fehér ember. Arroganciával, fölényes hűvösséggel, hidegséggel viszonyultak az általuk betolakodónak tekintett hódítókhoz. Nehéz volt ezt a távolságtartást, korlátot áttörni Balázs Ferencnek, de ez is sikerült. Ebben egyénisége, őszinte magatartása, nyíltsága segítette.

Ami a közéleti viszonyokat illeti, ilyen vonatkozásban is különös helyzetet talált. A társadalom kisebb-nagyobb közösségekre oszlott, helységenként, a település nagyságának függvényében. Az önvédelem arra ösztönözte őket, hogy a helyi közösség önállóan, zárt egységben próbáljon saját biztonságáról gondoskodni, ugyanis egy stabil, szervezett központi hatalom híján a közbiztonság szomorú képet mutatott. Bandák garázdálkodtak, ami ellen saját erőből, helyi szinten kellett védekezni. Mindehhez a hátteret képezte a lakosság lesújtóan nyomorúságos anyagi, gazdasági helyzete.

Mindezek ellenére Balázs Ferenc vállalta a nem kis veszéllyel járó, kockázatos vidéki utazást, mert itt sem akarta programjából kihagyni a vidéken, a mezőgazdaságból élők helyzetének megismerését. Végül is elnyerte a kínaiak – akikkel kapcsolatba került – elismerését, rokonszenvét, baráti kapcsolatokat is ki tudott alakítani. Végül is kínai tartózkodását nem nyújtotta hosszúra, belátva, hogy a körülmények nem jellemzőek, nem tipikusak, hanem rendkívüliek, látószögét nem sokkal bővítik. Elhatározta tehát, hogy továbbindul, Indiát tűzve ki következő úticélul. Hajóval tette meg ezt az utat, kisebb megszakításokkal. Meglátogatta az útjába eső nevezetes kikötővárosokat, mint Shanghai, Hongkong, Szingapúr. Burmában is tett egy pár napos kirándulást, műemlékekkel és más nevezetességekkel ismerkedve meg.

Végül is megérkezett Indiába. Calcuttában hagyta el a hajót, és szállt partra. India Balázs Ferenc számára egy különleges úti programot jelentett. A földgolyó – Kína után – második legnépesebb országa, szintén földrész méretű területtel, a kultúra és a tradíciók oly sokszínűségével, és a népcsoportok oly változatosságával, hogy világviszonylatban egyedülálló jelenség volt. Angol gyarmat volt, és a fejlődés, iparosodás, polgárosodás útján gyors ütemben haladt előre. E jelenség a városokra volt jellemző, ahol a régi, műemlék értékű városközpontokat új ipari negyedek, kis gyárvárosok egészítették ki. Érdekes kép, érdekes mozaik volt, ami Balázs Ferencet kultúrájának bővítése, tágítása szempontjából érdekelte. Mint lelkészt, papot a vallási tradíciók és műemlékek különösen foglalkoztatták. Mindezt turistaként rakta be élményei közé.

Ezek után nézzük meg, hogy Balázs Ferencet mint világljárót mivel várta és vonzotta India? Ugyanis hónapokat szánt indiai látogatására, és ezt meg is valósította. És itt elérkeztünk indiai látogatása központi témájához, a vidék helyzete, a vidéken, a mezőgazdaságból élők létfeltételei, életkörülményei. Ugyanis a többszáz milliós India lakosságának túlnyomó többségét ők tették ki. De nem volt közömbös számára a városon nyomorgók sorsa sem. India akkor még kasztokra oszlott. A kasztok közötti különbség árhághatatlan, átléphetetlen akadályt jelentett az egyén számára, megosztva a társadalmat, és megoldhatatlan probléma elé állította. Az angol gyarmatosítókat nem zavarta ez a helyzet, mi több, alapját képezte uralmuk stabilitásának.

Tehát India két nagy problémával szembesült, éspedig: az országnak a gyarmati uralom alóli felszabadulásának, állami függetlensége visszanyerésének problémájával egyrészt, a nyomorgó tömegek, a társadalomból kitaszítottak (páriák) sorsa rendezésének problémájával másrészt. Mindkét probléma India jövőjét tűzte napirendre. És két koncepció (társadalmi-politikai elgondolás, felfogás) volt beindulóban és kialakulóban e téren, e vonatkozásban. Két kiemelkedő személyiség (kortársak) képviselte mindegyik koncepciót. India gyarmati uralom alóli felszabadításának, függetlensége visszanyerésének kérdésében a vezéregyéniség, a szimbólum Mahatma Gandhi volt. Ő békés úton képzelte el India felszabadítását, éspedig úgy, hogy az angol árukat ki kell iktatni a fogyasztásból, szabotálni kell. Az indiaiak fogyasszanak házilag készített, előállított árukat. El kell jutni oda, hogy az angoloknak ne érje meg megszállva tartani az országot, és akkor önként kivonulnak, elhagyják Indiát. Mikor ez bekövetkezik, megalakul a független indiai állam, és az mindent megold. Addig is várni kell. Gandhi e mozgalomnak a „non-cooperation” nevet adta.

Egy másik irányzat is kialakult India jövőjét, a kiút megtalálását illetően. E mozgalom vezéregyénisége Rabindranath Tagore, az indiai értelmiség, szellemi élet magasan kiemelkedő egyénisége, író, költő, a társadalmi gondok kiváló ismerője. Az ő elgondolása az volt, hogy az egyént kell felemelni, fejlett közösségeket alakítani, szervezni, és azokra alapozni az indiai társadalom jövőjét. A fejlődés alapja a gazdasági felemelkedés, amelynek útját, eszközét a szövetkezeti mozgalomban látta, amely képes lesz a vidéket, a mezőgazdaságot felvirágoztatni, és az elesettek, nyomorgók gazdasági gondjait megoldani. Az egyén felemelésének, felvilágosításának, kulturális színvonalának emelésének eszközét a népfőiskolai mozgalomban vélte megtalálni. Minden bizonnyal európai tanulmányai és utazásai során került kapcsolatba az itt már beindult és felfele ívelő eme mozgalmakkal. És még volt egy tényező, amely ilyen irányban ösztönözte, éspedig tagja volt a Brahma Samaj elnevezésű, indiai alapítású keresztény egyháznak, amely nagyon közel állt és áll az unitárius egyházhoz. A különbség mindössze annyi, hogy a Brahma Samaj hívei állatot nem ölnek meg, és húst, húskészítményeket nem fogyasztanak, vagyis vegetáriánusok. Ez az egy elem, amelyet az ősi indiai vallásokból átvettek, és megtartottak. Templomaik, imaházaik teljeesen men-

tesek képtől, szobortól és más díszítő elemtől, megfelelnek a puritanizmus minden követelményének. Tagore ősei, nagyapja, apja ezen egyház alapító tagjai közt voltak, és ő is elkötelezett híve, mozgatója, fejlesztője volt.

Rabindranath Tagore egy új, modern, fejlődő Indiára vonatkozólag az előbb bemutatott elemekhez kapcsolódott. Szövetkezeti mintatelepeket létesített a birtokán fekvő falvakban, amelyek a modern mezőgazdaság modelljei legyenek. Népfőiskolát hozott létre, és tartott fenn, ahová India minden társadalmi rétegéből jöttek a résztvevők, az indiai értelmiség krémjét igyekeztek bevonni, és a modern India előfutáraivá, aktív harcosaivá nevelni.

Balázs Ferenc mindkét irányzattal és annak vezérével megismerkedett, kapcsolatba került. Ez központi helyen szerepelt indiai programjában. Gandhi társaságában napokat, míg Tagore társaságában és mintatelepein heteket töltött. Mindkettő szeretettel fogadta, és egyenlő partnerként kezelte. Bizonyára az is szerepet játszott ebben, hogy nézeteik őt nagyon, őszintén érdekelték. A közte és Tagore között kialakult baráti kapcsolatban az is szerepet játszott, hogy Balázs Ferenc unitárius lelkész volt, és vegetáriánus. Ugyanis a Brahma Samaj vallás és egyház a keresztény egyházak közül az unitáriust tartotta és érezte magához legközelebb állónak. Balázs Ferenc már Amerikából feltarisznyázva indult. Mindkét mozgalom híveivel, indiai bevándorlókkal kapcsolatba lépett, témában volt, és címeket, ajánlásokat vitt a tarsolyában. Végig, majdnem az egész indiai útja idején a Brahma Samaj szívesen látott és megbecsült vendége volt. Nem felesleges kiemelni egy momentumot. Mikor Rabindranath Tagore megtudta, hogy Balázs Ferenc magyar és unitárius, és még vegetáriánus is, barátjává fogadta, és akként kezelte. Kiderült, hogy Tagore európai útja során járt Magyarországon is, és a magyarokat Európa legszimpatikusabb, lelkéhez legközelebb álló népnek találta (ugyanis Magyarországon, a Balaton mellett gyógykúrára is volt, és Keszthelyen szobra is van, ahová az indiai turisták elzarándokolnak).

Visszatérve a kérdéshez, hogy Balázs Ferenc hogyan viszonyult e két kiemelkedő személyiséghez, az indiai szellemiség e két Mount Everest-hez hasonlítható csúcsához, nagyon érdekes képet kapunk. Először is egyenlő partnerként kezelték. Ő mindkettőt tisztelte és becsülte, Gandit a békeharcosi minőségben értékelte, és teljes elismerésével viszonyult hozzá. Ami Tagorét illeti, a legőszintébb baráti érzelmek fűzték hozzá. A szövetkezeti ügy, a népfőiskolai mozgalom, a vidék, a falu felemelése a legelesettebbekhez való viszonyulás mind olyan kérdések voltak, amelyekben Tagorét mintaképének, követendő példának találta. Gandhi érdemeit elismerte, de Tagorénak adott igazat. Az indiai útnak és tartózkodásának volt még egy mozzanata, ami nélkül nem volna teljes a Balázs Ferencről alkotott kép. Kőrösi Csoma Sándor dardzsilingi (a Himalája déli lejtőin) sírjának meglátogatásáról van szó. Úti tervének részét képezte, felkereste, és egy napot töltött a sírnál. Meghatódva róttá le kegyeletét. Ő is egy székely világjáró volt, aki saját erejéből nem kis áldozat árán jutott el oda.

Pár hónapos indiai országjárás és -nézés után Balázs Ferenc a Közel-Kelet felé vette útját. A soron levő célpontja Irak volt. A hajdani Mezopotámia várta történelmi emlékeivel, és sajátos földrajzi, gazdasági körülményeivel. Irakban egy pár napot töltött, és utána folytatta útját Szírián és Libanonon keresztül Palesztina felé. Közben a Közel-Kelet szépségeiben gyönyörködött. Palesztina akkor még angol fennhatóság alatt állt. Izrael állam még nem létezett, még nem alakult újra. De már megkezdődött, főleg Közép- és Kelet-Európa országaiból a masszív bevándorlás, az ottani zsidó közösségek részéről. A zsidó állam, Izrael újraalapításának gondolata már be volt táplálva a zsidó köztudatba. Az alapok lerakása már akkor be volt indulva. Alakultak a helyi közösségek. Mostmár a magyar nyelv segítette, hogy ezekkel az alakuló közösségekkel kapcsolatba kerüljön, mert a bevándorlók, hazatelepülők nagy hányada Magyarországról és Erdélyből származott. Két változata volt a hazatelepülők soraiban kialakuló közösségeknek, a városon letelepülők soraiban és falun, a mezőgazdaságban új életet kezdők között. Az igazi, együvé tartozás elemeit, az őszinte szolidaritás jegyeit a vidéken, a mezőgazdaságban elhelyezkedők között vélte felfedezni. Ő ennek hátterét, gyökereit a szorgalmas, becsületes munkában, az ahhoz való hozzáállásban látta. Még az általuk kialakított mezőgazdasági termelészövetkezetet, kvúzztot is meglátogatott, ahol nagy szeretettel fogadták.

Miután Palesztinában több napot töltött, és az ottani palesztin emlékeket és emlékhelyeket sorra meglátogatta, továbbindult a hazafelé tartó útján, mostmár a honvágytól is ösztönözve. Átkelt Egyiptomba, így, ha kis hányadban is, de Afrikát is bekapcsolta világ körüli útjába. Egyiptomban csak a történelmi emlékek, ókori maradványok megtekintésére szorítkozott, és az egyre fokozódó honvágytól sarkallva, Görögországon és Jugoszlávián át jutott el Magyarországra. Élt a lehetőséggel és a közben Magyarországra, Miskolcra áttelepülő családját, szüleit, testvéreit meglátogatta. Onnan tért haza szülőföldjére, Erdélybe, Kolozsvárra. Habár lehetősége lett volna Magyarországon letelepedni, ő a hazatérést választotta. A szülőföldhöz, Erdélyhez való kötődés és a transzszilvánizmus munkált benne. 1928-ban érkezett haza.

E világ körüli utat, annak élményeit Balázs Ferenc megírta a Bejárom a kerek világot című útleírásában, útirajzában. Az irodalmárok gondban vannak eme munka műfaji besorolásával kapcsolatosan. Nagyon sok benne a saját személyét feltáró elem, önvallomás. A világról, különösen a látottakról és tapasztaltakról alkotott kép is feltárult benne. Idehaza utoljára 1975-ben adta ki a Kriterion könyvkiadó. Bevezetőt hozzá Mikó Imre írt, Balázs Ferenc ifjúkori barátja, személyének, életútjának és életművének legalaposabb ismerője. Az akkori politikai légkörben kisebb kihagyásokat kellett eszközölni, bizonyára a cenzúra igényeinek megfelelően. 1999-ben a magyarországi Püski kiadó gondozásában megjelent a legújabb, teljes, tulajdonképpen „második kiadás” kiadás.

Végül is feltevődik a kérdés, hogy a tarsolyában mivel indult Balázs Ferenc világkörüli útjára, mit vitt magával, és mivel gazdagodva, milyen szel-

lemi kincsekkel megrakodva tért haza? Az első kérdésre talán röviden azt lehetne válaszolni, hogy a transzszilvanizmus gondolata, annak princípiumai és a vidékhez, a faluhoz való kötődése jellemezték gondolkodásmódját. Arra, hogy mit hozott magával, mivel meggazdagodva tért haza, a következőkkel lehetne válaszolni: a béke híve, a békeharcosi elkötelezettség, a szövetkezeti eszme, a népfőiskola, mint a népnevelés eszköze, módszere, valamint a településfejlesztés, vidékfejlesztés, faluturizmus gondolatának elkötelezett híveként ért haza. Ezen utóbbiak az ötéves világkörüli útján szerzett tapasztalatok alapján fogalmazódtak meg benne. E kérdésekben 50–60 évvel megelőzte korát. Előfutár volt, mert hazatérése után a gyakorlatban is megpróbálta alkalmazni elgondolásait.

Balázs Ferenc elképzelései semmit sem veszítettek aktualitásukból. Ma már nemzetközi, világszinten napirendre tűzött problémák. Csak Balázs Ferencről nem tud a közvélemény, személyének jelentősége és értéke nincs betáplálva a köztudatba. Ezzel adós a történelem. Ezt illene és kellene pótolni születésének százéves évfordulóján!

KOPÁTSY SÁNDOR

A MAGYAR KIRÁLYSÁG NÉPEINEK SORSA TRIANON UTÁN

Amennyire általánosan elfogadott a magyarság számára az, hogy a 20. század politikai tekintetben ezer éves történetének legszomorúbb kora, annyira nem tudatosult a közép-európai népekben, hogy a Nyugathoz viszonyított leszakadásuk is ehhez a századhoz kötődik. Számunkra e század azért ellentmondásos, mert ugyanakkor sokszorta többet is hozott, mint előtte bármelyik ötszáz esztendő. A térségben a várható élettartam közel a kétszeresére nőtt, az egy lakosra jutó nemzeti jövedelem megháromszorozódott, az analfabétizmus eltűnt, és végre demokráciában élhetünk, azaz minden lakos állampolgár is.

Előttünk, magyarok előtt azért maradt rejtve ez az egész térségünket érintő katasztrofális lemaradás, mert mindent Trianonra fogtunk. Az ország megcsonkítása ugyanis akkora sokként érte a nemzetet, ami mellett nem kellett észrevenni, hogy Trianon is csak valami ennél sokkal általánosabb folyamat része, hiszen annak haszonélvezői – az életszínvonalukat tekintve – ugyanolyan, vagy még nagyobb mértékben lemaradtak a Nyugathoz képest, mint mi.